Kotiseutukuvauksia Lounais-Hämeestä

XXXVIII

S. A. Nylundin muistelmia Jokiläänistä

FORSSA 1962

Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistys

Forssan Kirjapaino Oy, Forssa 1962

Elämänmenoa entisessä Jokiläänissä

Tamperelainen liikemies, konsuli Selim Alarik Nylund on syntynyt Urjalassa 16. 10. 1875. Hänen vanhempansa olivat siltavouti Gustaf Viktor Nylund ja Wendla Gustava God. Perhe muutti Urjalasta vuonna 1881 Jokioisille, jonne isä tuli siltavoudiksi. Nuori Nylund oli vuosina 1890—95 apulaisena kartanon kauppaliikkeessä, jonka hoitajana tuona aikana oli vanhempien forssalaisten hyvin tuntema O. A. Söderberg. Selim Nylund muutti sitten Tampereelle, kävi kauppaopiston ja toimi Fr. Björkqvistin tunnetussa tukkuliikkeessä vuoteen 1918, jolloin hän perusti oman tukkuliikkeen. V:sta 1931 hän oli Klingendahl & Co:n myyntiosaston johtajana eläkkeelle siirtymiseensä asti.

Konsuli Nylund, jolla vielä iäkkäänäkin on ilmiömäinen muisti ja joka ylläpitää jatkuvia suhteita nuoruutensa kotiseutuun, kertoo pyynnöstämme muistojaan Jokiläänin oloista. Jo varhemmin hän on julkaissut muistelmia kotikylästään Minkiöstä (Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen vuosikirjassa 1957).

Kartanon rakennukset

Seuraavassa muistelman tapaisessa esityksessä yritän saada esiin joitakin piirteitä ja muistikuvia entisen Jokiläänin oloista ja elämästä 1800-luvun parilta viimeiseltä vuosikymmeneltä.

Jonkinlaisen taustan saamiseksi on kuitenkin aihetta esittää muutamia hajapiirteitä myös Jokioisten menneisyydestä, sillä näiden rivien kaikilla mahdollisilla lukijoilla ei liene ollut tilaisuutta niihin tutustua.

Jokioinen ei aina ole ollut se komea herraskartano tehtaineen, jona me vanhat jokioislaiset sen tässä kerrottuna aikana muistamme. Se on alkuaan ollut erään suuren veroalueen neljäsosa, »Jokioisten neljännes», kuten sitä historiankirjat aikoinaan mainitsivat. V. 1562 Ruotsi—Suomen kuningas Eerik XIV an-

Konsuli S. A. Nylund 1890-luvulla

toi tämän alueen läänitykseksi kuuluisalle suomalaiselle sotapäällikölle Klaus Kristerinpoika Hornille, jonka oli siitä verona kustannettava 10 ratsumiestä valtakunnan sotavoimiin. V. 1576 Jokioisten neljännes annettiin toiselle kuuluisalle suomalaiselle aatelismiehelle Klaus Flemingille, ja hänen kuoltuaan Kaarle IX lahjoitti sen 1602 valtakunnan rahavarojen hoitajalle, ratsumestari Jesper Matinpoika Kruusille. Kustaa II Aadolf vahvisti läänityksen ikuisiksi ajoiksi Kruusille. Hän se vasta perusti tälle alueelle asumakartanon. Kartanon alueeksi otettiin kosken kummallakin puolella olleet Hyrsylän ja Nivan kylät, yhteensä kymmenen talon maat. Näiden aluejärjestelyjen kaupoista sanoo historioitsija, että Kruus ei ottanut ajan tavan mukaan ilmaiseksi alueita, vaan maksoi niistä ainakin osittain.

Kartano kulki sitten vuosisatojen aikana monien aatelissukujen omistuksessa joutuakseen v. 1791 Turun läänin maaherran, kenraali E. G. von Willebrandin omaksi. Tämä mahtimies, joka oli monin keinoin koonnut itselleen huomattavan omaisuuden, alkoi rakentaa Jokioista todelliseksi aateliskartanoksi. V. 1798 valmistui vielä nytkin tyylikäs kaksikerroksinen päärakennus. Se oli aikoinaan Suomen toiseksi suurin asuttava kivirakennus. Monet muut vanhat tyylikkäät rakennukset ovat samalta ajalta. Niiden joukosta jouduttiin kuitenkin yksi sellainen 1880-luvulla hajoittamaan; se oli kellomakasiinin ja maantien välissä kentän reunassa sijainnut härkinavetta.

Kartanon maataloustöitä

Samoihin aikoihin hävitettiin myös suurisarviset jykevät vetohärät; viimeksi jäi valkea nutipää Ponttu-niminen härkä, jolla tehtiin lyhyitä matkoja, vietiin viljaa myllyyn jne. Nämä isosarviset, mahtavaruhoiset härät olivatkin jämerää työvoimaa. Talvisin ne mm. pantiin vetämään suurta, lankuista tehtyä lumiauraa. Neljä härkää vetää junnasi lumiauraa, jossa vielä painona oli pari kolme miestä.

Kun tässä nyt on jouduttu maatalousasioihin, niin lienee aihetta selostaa vähän muitakin

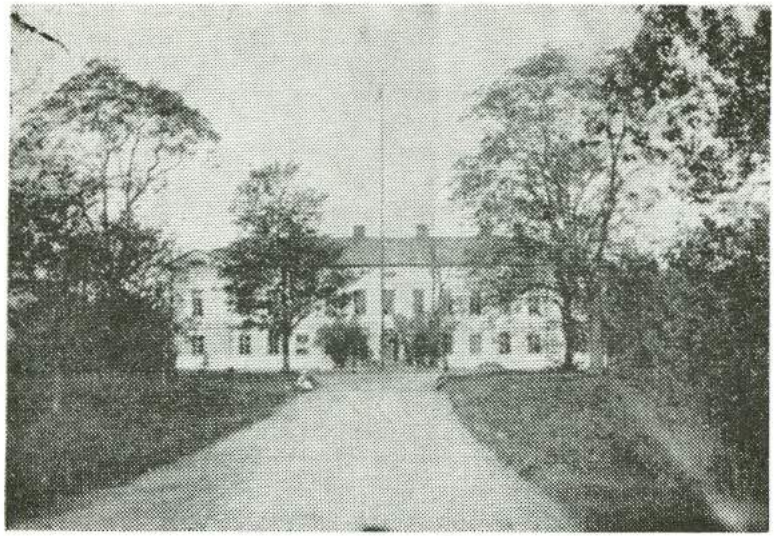

Kartanon päärakennus ja puistoa vuosisadan vaihteessa.

seikkoja siltä puolelta. Kartanossa oli joukko moonamiehiä, jotka tekivät sekä hevos- että jalkatöitä. Kartanon omat hevoset olivat parivaljakkoja, mutta ne alustalaiset, jotka suorittivat veroa hevospäivinä, ajoivat yhdellä hevosella. Kartano tarvitsi joka päivä suuren määrän taksvärkkäreitä. Työt aloitettiin kesällä klo 5 aamuisin ja lopetettiin klo 8 ehtoisin. Talvikuukausina työpäivät olivat lyhyemmät, mutta kun otetaan huomioon, että monien taksvärkkärien kodit sijaitsivat useiden kilometrien etäisyydellä, niin täyden työpäivän he kyllä joutuivat silloinkin tekemään. Taksvärkkipäiviä oli asuntotilojen suuruuden mukaan tavallisesti yhdestä kolmeen viikossa. Taksvärkkärien käytössä oli nk. taksvärkkipirtti, jossa he saattoivat aterioida ja yöpyäkin, mutta pirtin paljaat puulavitsat eivät juuri houkutelleet siellä nukkumaan. Tapana oli antaa myös tinkitöitä, ja silloin hyvä työmies saattoi päästä työstä tavallista aikaisemmin.

Kartanon töistä puhuttaessa ei sovi unohtaa tuon suuren talon elopäivääkään, sillä se oli iloinen tapahtuma ajan yleisessä harmaudessa. Määrättynä päivänä klo 5 aamulla kokoontui konttorin eteen kentälle satapäinen joukko miehiä ja naisia. Seurakunnan lukkari luki konttorin rappusilla rukouksen ja laulaa hujautti muutamia virrenvärssyjä, ja sitten lähti joukko ruispellolle. Oli eloisa ja komea näky kun joukko heilui laajalla vainiolla työn kimpussa. Ruis leikattiin sirpeillä; kussakin sarassa oli tavallisesti viisi leikkaajaa, kaksi sitelijää, ja jo-

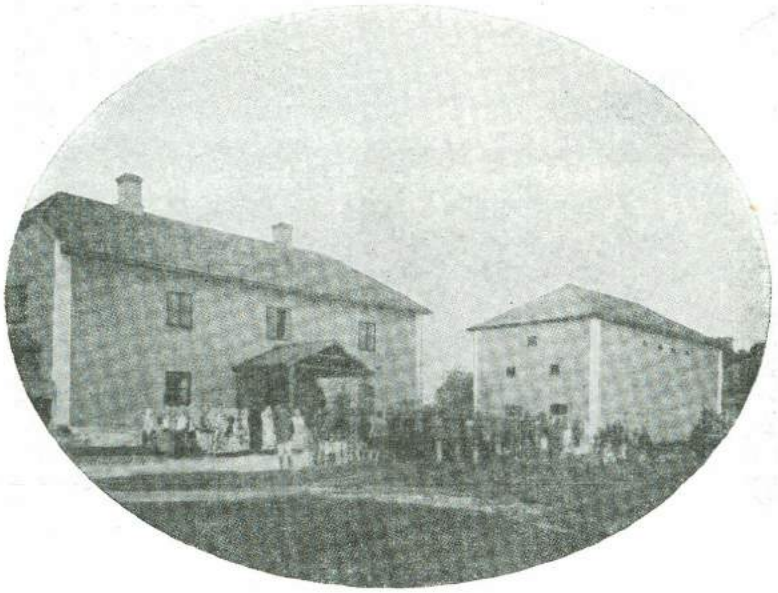

Eloväki kokoontunut aamuhartauteen 1880-luvun loppupuolella.

ku vanhempi mies pystytti kykkäitä. Usein tehtiin kilpaa työtä. Kartanon omat ajomiehet kuljettivat elopellolle suurissa tynnyreissä sahtia, ja ehtoolla annettiin toisinaan kullekin ryyppy, jonka useimmat naiset luovuttivat oman kylän miehille. Jos pellolla saatiin aikaan kamppiaiset, s.o. ruis tuli kaikki leikatuksi, niin pehtori saattoi järjestää jonkun tyhjän suulin eli makasiinin tanssipaikaksi.

Elopäivät katkaisivat läänin maanviljelijöidenkin kohdalla elämän yksitoikkoisuuden, jossa ei juuri ollut juhlimisia eikä juhlimisen aiheitakaan. Kylissä leikattiin ruis tavallisesti yhteistyönä, vuoron perään kunkin talon pellolla. Silloin koetettiin ruoankin puolesta poiketa arkipäivien tavallisesti karusta ja vaatimattomasta ruokajärjestyksestä. — Jos työ elopellolla sattui loppumaan tavallista aikaisemmin, niin saattoipa käydä niin, että nuoret väet yksintein auttoivat jonkun yksinäisen vanhuksen korjaamatta jääneen heinä- tai muun työn loppuun. Ja senkin jälkeen voitiin pistää vaikka rinkitanssiksi. Oli tyyfyminen siihen, kun pelimanneja oli siihen aikaan sangen harvoissa maakylissä.

Kankipaja ja sen sepät

Kenraali Willebrandin perustamassa kankipajassa oli kaksi malminsulatusuunia ja vastaavasti mahdottoman suuret, koskivoiman käyttämät väkivasarat.

Kankipaja oli maapohjainen ja välikatoton lautarakennus. Laajat oviaukot eivät liioin antaneet juuri minkäänlaista suojaa sen paremmin talvella kuin suvellakaan.

Kankipajan sepät muodostivat oman ammattikuntansa. He työskentelivät pareittain, kullakin apulaisensa. Toinen sepistä hoiti ahjon edessä raakamalmin kuumentamisen; hänen ammattinimityksensä oli smältare: meltari, sulattaja. Alasimen ääressä työskentelevä seppä oli räckare: räkkäri, lyöttäjä. Kun kumpikin vasara takoi kuumaa malmia rautatangoiksi, kävi pajassa kova pauke ja jyminä. Jos siellä sattui olemaan joitakin uteliaita silloin kun meltoklimppi vietiin alasimelle, niin pajapojat tipauttivat tälle vettä, jolloin siitä lähti kanuunanlaukauksen tapainen läjäys kipinöineen; kyllä silloin uteliaat lähtivät.

Pajan toisessa päässä takoi seppämestari Finnberg tamminauloja nopeasti lyövällä pikkuvasaralla. Se oli ammattitaitoa vaativaa työtä. Pajamiehet käyttivät kesät talvet avonaisia puukenkiä, sillä nahkajalkineet olisivat siinä työssä palaneet. Jokaiseen valmiiksi taottuun rautatankoon lyötiin tehtaanmerkiksi n. 5 sm suuruisen pyörylän sisällä olevat kirjaimet GA, nähtävästi sen vuoksi, että paja oli perustettu kuningas Kustaa IV Aadolfin antamalla lupakirjalla.

Kankipajan raaka-aineeksi tuotiin tavallisesti Teijon tehtaalta takkirautamalmia. Sekä raaka-aineiden hakemiseen kuin myös valmiiden tuotteiden määräpaikkoihin viemiseen käytettiin alustalaisia hevosineen, mikä ansiotyö tuotti noina rahasta köyhinä aikoina tervetulleen lisän heidän talouksiinsa. Nuo rahdinajajat liikkuivat aina monia kymmeniä kuormia käsittävinä joukkoina, joiden käyttäytyminen antoi usein aihetta erinäisiin huomautuksiin siivollisen elämänmenon välttämättömyydestä.

Seppämestarit olivat tavallisesti tulleet joko Ruotsista tai Uudenmaan ruotsalaisseuduilta. Kun heidän piti raskaan työn aikana itseänsä ruoallakin vahvistaa, niin oli pajarakennuksen kylkeen muurattu tiilinen huone lepo- ja ruokailupaikaksi. Sitä kutsuttiin pajanlapiksi. Siellä oli myös puulavereita olkineen. Kun lappia piti joskus siivotakin, se tapahtui siten, että oljet tuikattiin palamaan, minkä jälkeen pistettiin ovesta sisälle vesiruiskun letku; joku sitten nopeasti puhdisti tämän 'hotellin'.

Takkiraudan kuumentamisessa käytettiin kankipajassa puuhiiliä. Hiilien polttaminen oli määrätty Huhtainkylän talollisten velvollisuudeksi. Hiilet oli talvisaikaan tuotava pajan hiilivarastoon; niitä vedätettiin rintuissa eli häkeissä, kaksi aina hevosen perässä. Se oli nokista hommaa eikä huhtailaisia juuri mielellään nähty vieraina varsinkaan kevättalvella, jolloin koivista oli karvat kuluneet pois

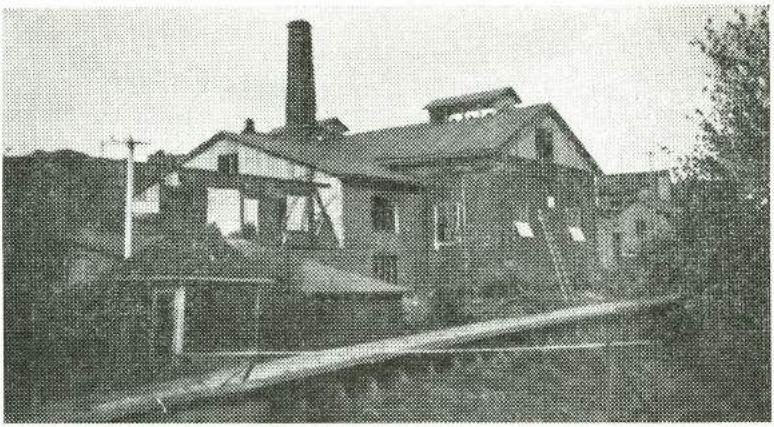

Ferrarian vanhoja tehdasrakennuksia.

ja ne jättivät mustia 'karhunjälkiä' huoneisiin.

»Katteini ja vaperkööri tappelivat»

Willebrandin perustamiin tehdaslaitoksiin kuului myös verkatehdas. Se sijaitsi Fabriikinmäellä puisessa kaksikerroksisessa, mansardikatolla varustetussa rakennuksessa, joka on tunnettu nimellä Jerusalem. Willebrandin suvulta Jokioinen jöutui rautateollisuutta harrastaneelle Bremer-suvulle. Kapteeni Bremer vuokrasi verkatehtaan tukholmalaiselle värjärinkisällille Axel Vilhelm Wahrenille. Harmina oli, ettei Loimijoen vesimäärä aina riittänyt kummankin tehtaan tarpeisiin, ja tästä seurasi herrojen kesken alinomaista erimielisyyttä, niin että Wahren kyllästyneenä meni vuokraamaan naapuriseurakunnasta Kuhalan kosken, ja tähän sitten syntyivät Forssan teollisuuslaitokset. Eräs vanha mies, Juhalan Samuli, kertoi 1880-luvun lopulla, että »katteini ja vaperkööri tappelivat Jokioisten sillalla». Jokioisten verkatehdas siirrettiin Tampereelle jo 1858.

Kartanon puoleiselle koskenrannalle perustettiin 1875 präss inaulatehdas. Kymmenen konetta alakerrassa teki prässinauloja ja yläkerrassa lyötiin kattonauloja ja nupeja. Samalla alueella olivat myös hevosnaulakoneet. Hevosenkenkänaulat kiillotettiin siten, että niitä kieputettiin epäkeskolieriöissä sahanpurun seassa. Isännät ostivat sitten niitä 'tinattuina' hevosenkenkänauloina.

Ruotsalainen komento

Bremerit muodostivat kartanon laitoksineen osakeyhtiöksi, jonka osake-enemmistö siirtyi muutamiksi vuosikymmeniksi Ruotsiin. Tästä oli seurauksena, että Jokioisille tuli täksi ajaksi

ruotsalainen komento. Ruotsista tuotettiin isännöitsijät, maatalous- ja tehdaspuolen johtajat, työnjohtajat ja osa tehdastyömiehiäkin sekä vielä sivukartanoiden pehtorit, metsänvartijoita ja isännöitsijän kuskikin. Pääkartanon pehtoriksi täytyi kuitenkin kelvata suomalainen mies, koska taksvärkkärit eivät osanneet ruotsia. Johdonmukaista oli siis, että Jokioisten yhtiön — Jokkis Gods Aktiebolag — 'virallinen' kieli oli ruotsi, ja sitä täytyi jollakin tavalla osata, jos halusi itse asioitaan toimittaa. Kartanon konttorissa, jonne koko yhtiön hallinto keskittyi, täytyi kuitenkin olla joku kumpaakin kieltä taitava henkilö. Tällainen tulkki oli konttorirakennuksen städerska eli siivooja, neiti Matilda Lindström, jota yleisesti sanottiin Konttori-Tildaksi. Tämä puheenparresta päätellen Turun puolesta kotoisin ollut ikäneito oli avulias ja sopiva välilenkki ruotsalaisten herrojen ja suomalaisten alamaisten puheellisessa kanssakäymisessä. Ja oltuaan muutamia vuosia Jokioisilla oppivat konttoriherrat sen verran suomea, että lopulta tulivat alkuasukkaitten kanssa joten kuten toimeen. Nuoremmaksi konttoriherraksi kelpuutettiin joku Suomen ruotsalainenkin, koska hänen, suurten tavaralähetysten vuoksi, täytyi olla tekemisissä alustalaisten kanssa. Tehtaissa oli kyllä muutamia sellaisia, jotka eivät oppineet maan kieltä, mutta on sanottava, että näiden jälkeläisistä on tullut hyviä suomalaisia. Yhtiön isännöitsijää oli puhuteltava arvonimellä brukspatron, ruukinpatruuni. Tämän kirjoittaja on sattunut näkemään Kööliin isännän seisovan lakki kourassa maantiellä, kun isännöitsijä jotakin lie hänelle sanonut.

Kappalainen torpparien puolella

Näiden asioiden yhteydessä muistuu mieleen tapaus, joka tavallansa kuvastaa senaikaisia oloja Jokioisissa. Vuonna 1891 oli tullut huononpuoleinen viljavuosi, niin että kartanokin katsoi asiakseen antaa lainaksi kauransiementä niille alustalaisille, jotka sitä tarvitsivat seuraavana keväänä. Ehdoissa määrättiin, paljonko lainasta oli kauroja syksyllä takaisin maksettava. Mutta syksyllä hinta olikin niin muuttunut, että kartano katsoi asiakseen ottaa lainoista vielä ylimääräistä hyvitystä. Tämä menettely synnytti yleistä tyytymättömyyttä, mutta kukaan maksajista ei rohjennut tehdä tästä asiasta huomautusta. Olivathan nuo lainan saaneet enimmältä osalta lampuoteja ja torppareita, joilla ei ollut pitäviä kontrahteja turvaamaan heidän olonsa viljelyksiin ja asumuksiin. Jos tuli harkkaa kartanon kanssa, niin että heistä tahdottiin päästä, kävi se yksinkertaisesti siten, että »Tuomaasta ylössanominen ja Maariasta pois.»

Kappelissa oli kuitenkin yksi mies, joka uskalsi. Arkkipiispa Gustaf Johanssonin nuorin veli

Tehtaanpatruuna Ludwig Berndes.

Edvard oli silloin Jokioisilla kappalaisena ja hän meni konttoriin asiasta puhumaan. Kerrottiin hänen sanoneen mahtavalle ruukinpatruuna Ludvig Berndesille, että jos asia joutuu oikeuden käsiteltäväksi, niin siitä tulee rumaa jälkeä, ja että se on pian korjattava. Tästä oli se seuraus, että lainaajat kutsuttiin konttoriin ja varanimismies A. G. Nyman toimitti uuden tilienselvittelyn.

Kummallista jutussa oli se, että Nymankaan ei ollut huomannut asian laitonta menoa, vaikka hän oli ollut joka syksy tekemässä alustalaisten kanssa 'litviikiä'. Tilaisuus oli muuten sellainen vuotuinen tilienselvittely, jossa kukin kylä oli määräpäivänään kuulemassa tiliasioitaan.

Samaan aikaan tuli niin huono perunavuosi, että yhtiön kauppaliike lähetti miehensä ostelemaan syötäviä perunoita Lounais-Suomesta. Keväällä tuotettiin siemenperunoiksi Virosta sellaisia pitkulaisia »magnum bonum»-mukuloita.

Pastori Johanssonista puheen ollen saattaa mainita, että hän oli 'uuden ajan mies', sillä hänellä oli mm. ensimmäisenä miehenä kappelissa oikea polkupyörä, kuitenkin vielä sellainen umpikuminen.* Kyllähän ne 'vanhat väet' vähän ihmettelivat, kun pastori lasketteli pikakulkijan selässä pitkin maantietä ja tiedettiin, että se maksoi paljon.

Jokiläänilaisten mekot ja koivet

Elämä oli yleensäkin yksinkertaista ja vaatimatonta. Kotona tehtiin paljon sellaisia tarvetavaroita, joita nykyään ostetaan valmiina. Kehrättiin ja kudottiin sekä naisten että miesten kankaita. Naisten kankaat olivat pääasiallisesti sarsseja; miesten tarpeiksi taas kudottiin nk. parkkumia aivinaloimeen villakutein. Kun sekä sarssit että parkkumit käytettiin Somerolla Järnströmin värjäys- ja viimeistelylaitoksessa, jossa ne »prässättiin, tiketeerattiin ja överseerattiin», niin niillä kelpasi mennä mihinkä juhliin vain.

Jokiläänilaisten miesten tavallisimman työpuvun muodostivat rohdinhousut ja takin suojana

---

* Jo varhemmin oli Jokioisilla kyllä nähty sellaisia vehkeitä, joiden etupyörä oli korkea, takapyörä matala.

rohdinmekko. Jokiläänilläisten mekot olivat pään kautta puettavat. Kun mekko kiinnitettiin ristinauhoituksella kaula-aukon kohdalta ja nahkavyöllä, tuli siitä ns. umpimekko. Somerolaisten mekot olivat edestä auki ja sarvinapeilla varustetut. Talvisaikaan jokiläänilläiset miehet käyttivät jalkineina hyvin yleisesti koipia. Ne valmistettiin siten, että syysteurastuksissa otettiin lehmien, hiehojen ja mullikoiden polvinahat, jotka liotettiin väkevässä tervavedessä vedenpitäviksi. Näistä valmistettiin varrettomat jalkineet, koivet. Ne olivat niin tilavat, että niihin saattoi pistää lämmikkeiksi joko kangasta tai vaikkapa heiniä, ja kun näiden lämmikkeiden lisäksi jalkineiden varustuksiin kuuluivat pitkävartiset, kotona kudotut paksut sukat, niin kyllä koivilla talvella tarkeni. Koivet kiinnitettiin jalkaan tavallisesti pellavanyöreillä. Aikanaan kerrottiin, että Teijon reisulla oli jossakin majapaikassa kysytty Jokiläänin miehiltä, mitä koivilla sitten tehtiin, kun karvat kuluivat pois. »Ne täytetään ohraryyneillä ja pannaan leivinuuniin paistumaan», oli vastaus.

Joillakin isäntämiehillä saattoi olla mustasta Littoisten verasta valmistetut juhlavaatteet mutta kyllä harmaa parkkumipuku kelpasi monenlaisiin tilaisuuksiin ja se oli erinomaisen kestäväkin. Alusvaatteet niin miehille kuin naisillekin olivat tavallisimmin kotona kudotusta aivinakankaasta, joillakuilla tietysti myös ostokankaisia. Kun haluttiin saada naistenpaita vähän 'edustavammaksi', kuten nykyaikana sanottaisiin, niin siihen laitettiin 'kivijalka'. Alaosaan näet pantiin jotain hienompaa tehtaankangasta, saattoipa se olla — omistajan mausta ja varoista riippuen — vaikkapa pitsikangasta. Naisten nk. intiimimpiä aluspukuparseleita eivät yleensä käyttäneet muut kuin ns. paremmat ihmiset ja ehkä jotkut vanhemmat naiset. Ahkeran kotikudonnan vuoksi oli hyvin varustetuissa kauppaliikkeissä silloin pidettävä melko monipuolista puuvillalankojen varastoa.

Asumukset ja metsät

Talot ja yleensä asumukset — joitakin harvoja poikkeuksia lukuunottamatta — olivat ulkoapäin vuoraamattomat ja maalaamattomat, tuulen ja sateen harmaiksi patinoimat. Jokiläänissä ei valtavalla lampuoti-, torppari- ja itselliskunnalla ollut oikeastaan mahdollisuuksiakaan asumusten laudoittamiseen, sillä kartano omisti metsät. Ruotsista tullut pitkäaikainen metsänhoitaja Knut Arborelius oli ylen kitsas metsien suhteen. Kun alustalaistorpparit pyysivät polttopuita, kerrottiin hänen sanoneen: »Etkö sinu tiedä, että leppä ja katava on sinu metsä?»

Näistä metsäasioista puhuttaessa tulkoon selityksenä mainituksi, että Jokiläänissä oli silloin vielä eräs omituinen, noin 30 talon käsittävä ryhmä, nk. pörslättitalot (bördsrätthemman =

sukuoikeustilat). Ne olivat asianomaisten sukujen omistamat, mutta isännät eivät saaneet myydä metsiään eivätkä puitakaan niistä, ellei kartano antanut suostumustaan tai itse ostanut. Vuosisatojen käräjöimisten aikana kartanon mahtavat omistajat olivat saaneet metsälohkot yhdistetyiksi kartanon metsiin. — Sitten oli vielä toistakymmentä perintötaloa = verorälssiä, joiden omistajat hallitsivat täydesti talojansa, mutta pieni näennäinen vero heidänkin oli vuosittain kartanoon maksettava. Vasta kun valtio osti kartanon, annettiin pörsläteille täysi omistusoikeus taloihinsa ja verorälssien verostakin valtio luopui.

Mitä asumusten sisäpuoliin tuli, niin pirttien ja pakarien seinissä ei yleensä ollut mitään vuorauksia eikä papereitakaan, mutta osassa asumuksia oli kamarit vuorattu tapeetilla, pinkopaperilla tai sanomalehdillä. Ikkunaverhoja tahi salusiineja käytettiin vierashuoneissa ja kamareissa. Pirttien ja pakaritupien katto-orsissa säilytettiin leipävartaita ja päreitä ja talvisaikaan kuivattiin työvaatteita. Saattoipa sattua, että kovina pakkastalvina tuotiin myös kanahäkki pirtin sängyn alle.

Ihmetellä täytyy, että noina menneinä aikoina sattui ani harvoin tulipaloja, kun muistaa silloiset alkeelliset valaistusolot. Tavallisesti riippui asumuksen katosta vaatimaton 10 linjan polttimolla varustettu lamppu; isommissa pirteissä ja pakareissa oli joko uuninrautoihin tai seinänrakoihin pistetty päreitä antamaan sivummalla työskenteleville lisävalaistusta. Tallin ja navetan ehtooaskareita varten oli vaatimattomia lyhtyjä, mutta harvinaista ei ollut, että näitä tehtäviä toimitettiin myös päresoihtujen valaistuksella. Tällaisten vajavaistenkin valaistuskeinojen loisteessa tehtiin pirteissä silti puhdetöitä. Naiset kehräsivät ja kutoivat, miehet tekivät kuka ämpärin ja kiulun, kuka saavin, saattoipa joku kätevämpi renki valmistaa työreenkin. Sellainen renki sai sitten emännältä jouluna vahvan kotikutoisen aivinapaidan ja alushousut.

Noiden aikojen joulunviettoakin pitää kummastella sen vuoksi, ettei juuri sattunut tulipaloja, vaikka pirttien permannolla pidettiin monta päivää jouluolkia.

Eräissä kylissä oli talot rakennettu niin kiinni maantien laitaan, ettei oja mahtunut seinän ja tien väliin. Maantieliikenne oli kuitenkin siksi hiljaista, ettei siitä ollut pahempaa haittaa. Elämä kulki rauhallisilla raiteilla, sillä ei milloinkaan kuultu, että olisi ajettu edes sikoja kuoliaaksi, vaikka ne kaiket kesät porsaineen maleksivat kedoilla ja maanteillä.

Postinkulkua ja kaupantekoa

Näitä maalaisoloja ei tämän pitemmälti tarvitse muistella, sillä samanlaisia ne tietysti olivat kaikkialla muuallakin. Se seikka, että Jokilääni oli ollut pitkät

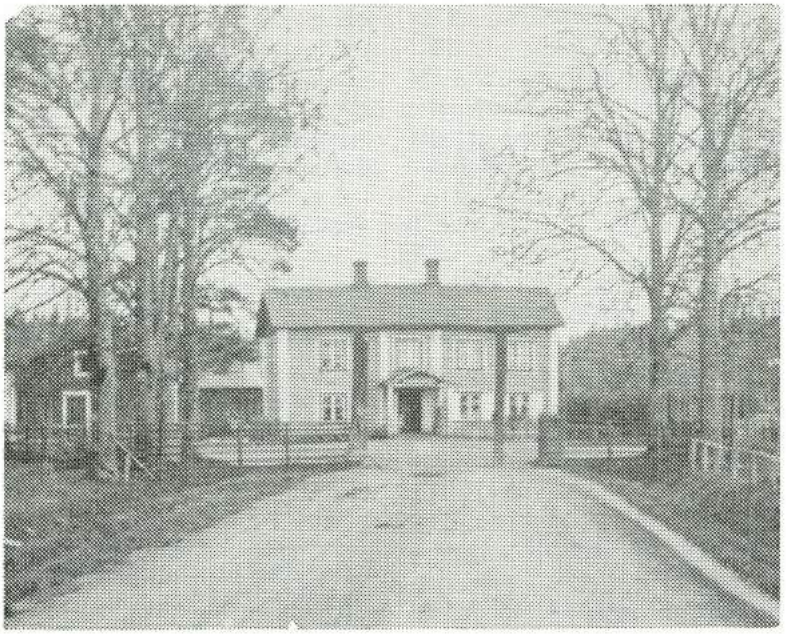

Jokioisten Kartanoitten kauppa v. 1890-luvulla. Purettu 1957.

ajat ulkolaisen johdon alaisena, löi leimansa sen aineellisen ja henkisen elämän menoon. Työt ja toimet oli kohdistettu siihen, että veroasiat tulivat säntillisesti hoidetuksi ja oma leipä sekä toimeentulo turvatuksi. Yleisten asiain harrastuksesta ei ollut paljon mainitsemista; vain harvat itsenäisten talojen isännistä osoittivat näitä kohtaan jotakin mielenkiintoa. Yhtenä syynä tähän saattoi olla sekin, että melko harvat isännät olivat kirjoitustaitoisia. Puumerkillä ylimalkaan vahvistettiin nimet ja asiakirjat. Pieni esimerkki siltä ajalta.

Eräänä myrskyisenä talvipäivänä oli kuntakokoukseen saapunut niin vähän osanottajia, että kunnantupaan lämmittelemään mennyt haudankaivaja ja kirkon urkuharmonin veivaaja Karl Silén oli määrätty toiseksi sopivaksi pöytäkirjan tarkistajaksi. Kun pöytäkirja sitten jolloinkin oli tarkastettavana, halusi Silén, joka ei osannut kirjoittaa eikä kirjoitusta lukea, varmentaa nimensä puumerkillä. Pöytäkirja luettiin hänelle, ja kun hän oli nimensä alle riipustellut puumerkkinsä, hän laski kynänsä lausuen painokkaasti: »Niin, ei ne mitään, jotka näitä pöytäkirjoja tekevät, mutta me, jotka niitä tarkastamme».

Kuvaavana piirteenä yleisten asiain hoidosta saanee mielestäni pitää seuraavanlaista sanomalehdelle lähetettyä kirjoitusta.

»Tampereen Uutiset 24. 1. 1893. N:o 12.

Postiton seurakunta. Jokioisten kunta, joka on Tammelan kappeli, on vielä niin takapajulla, ett'ei minkäänmoista postin kulkua ole seurakunnan puolesta, jossa kaikkien kirjeet ja sanomalehdet voisi vapaasti kulkea. Jos haluaa tilata sanomalehtiä, niin täytyy siinä käyttää välittäjää, joka ne Humppilan postikonttorista tilaajalle toimittaa. Ei luulisi enää yhdeksännentoista vuosisadan lopulla oltavan niin tärkeässä asiassa välinpitämättömiä kun on postin kulku kaikille kansalaisille, ylhäisille ja alhaisille» .

Tähän postiasiaan saatan lisätä sen tiedon, että kartanon oma postimies teki päivittäin tuon 16 km:n matkan Koivistan (Humppilan) asemalle. Jokilääniin osoitetut kirjeet ja muutama sanomalehti tulivat sitä tietä kartanon konttoriin, mistä ne haettiin yhtiön kauppaliikkeeseen. Sieltä ne toimitettiin vastaanottajilleen, milloin asianomaisesta kylästä sattui joku asiakas kaupassa käymään. Sangen vaatimaton oli lääniin saapuvien kirjeiden määrä, samoin kuin sanomalehtien. Jouti kauppaliike sen palveluksen tekemäänkin, koska se oli melko virallisesti hoidettu kaupanteon kannalta katsottuna, eihän ollut kilpailijaa. Yhtiö ei näet antanut lupaa kauppaliikkeitten perustamiseen alueelleen. Jos jokioislaiset tarvitsivat sellaista tavaraa, jota kartanon kaupassa ei ollut, tuli asiaa Forssaan. Parissa kolmessa kylässä oli perintötalojen mailla pienet puotientapaiset yritykset. Kirjanpito kauppaliikkeessä — ihan yksinkertaisia tilauslipukkeita myöten — oli ruotsinkielinen kuten koko yhtiössäkin.

Valistusta ja sen tarvetta

Kansanvalistuksen kallista asiaa hoiteli seurakunnassa 1870 perustettu kansakoulu ja kaksi kiertokoulua. Kansakoulussa kävi pääasiallisesti tehdastyöväen lapsia, koska se sijaitsi keskuksessa. Kun koulussa oli myös ruotsalaisten lapsia, kävi opetus siten, että toisella puolella luokkahuonetta istuivat suomenkieliset ja toisella puolella ruotsinkieliset oppilaat. Opetusta hoiteli sama opettajatar, neiti Amanda Hultin (Heilimö), joka hallitsi molemmat kielet ja oli muutenkin hyvin arvostettu opettaja. Kun opettajaa puhuteltiin, niin käytettiin muotoa 'fröökinä'; ei olisi johtunut mieleenkään sanoa opettajatar tai neiti. Kun hänen ensiaikojensa oppilaat myöhemmin ihmissuhteiden demokratisoitua kuulivat häntä puhuteltavan neidiksi, se kuulosti oikeastaan kunnianloukkaukselta entistä opettajaa kohtaan. Mutta minkäs edistykselle ja sivistykselle mahtoi!

Kappelin toisella puolella oli kiertokoulunopettajana touhukas David Tuominen. Hän oli kansanomainen mies. Hänellä oli kaunis barytoniääni ja laulutunneilla hän säesti laulajia viuluI-

la. Ei silloin vielä ollut Jokioisten kirkossakaan urhuharmonia, saatikka sitten kiertokoulussa. Kappelin toisella osalla opetti lukkari Karl Snäll kiertokoululaisia. Hän oli tomera mies sekä lukkarina että kiertokoulunopettajana ja niinpä hän pääsikin 1880-luvun puolimaissa Tampereelle kaupunginvoudin arvokkaaseen virkaan.

Osoituksena siitä, millä tavalla kylissä ajateltiin kansakoulusta, tulkoon muistiin merkityksi, että kun ensimmäinen poika Minkiöltä lähetettiin kansakouluun 1885, sanoivat toverit hänelle: »Sinä joudut herrankouluun»! Eivät ne jokiläänäläiset kuitenkaan mitään sivistysvihollisia olleet, sen huomasi mm. siitä, että lainakirjastoa käytettiin tietojen lisäämiseksi — haittana oli vain se, ettei saatu riittävästi uusia kirjoja. Kun aikoinaan järjestettiin Minkiölle sivukirjasto, niin ahkerasti sitäkin käytettiin.

Enemmän olisi kuitenkin pitänyt saada valistusta kyliin, sillä kaikenlaiset uskomukset olivat vallitsevina. Muistaapa näiden rivien kirjoittaja poikasena joutuneensa — koiran aiheuttamasta pelästymisestä — Korpilon mummun kylvettämäksi. Ei ole jäänyt muistiin, oliko tällä salaperäisellä toimituksella mitään seuraamuksia, mutta kylvettäessään mummu kovasti jotakin itsekseen mutisi.

Sauna oli yleensäkin siihen aikaan maaseudulla moninaisten toimitusten tärkeä paikka. Siellä saattoi uusi maailmankansalainen nähdä ensi kerran päivänvalon. Siellä tehtiin maltaita (mallassauna) ja loukuteltiin sekä lihdattiin pellavat, joista sitten tehtiin lankoja ja kankaita. Näihin saunatoimituksiin ottivat osaa kylien nuoretväet — ei näet ollut silloin nykyisiä ajanvietepaikkoja.

Kyläkeinuja

Nuoriso kaipasi kuitenkin toimintaa. Eräissä kylissä oli kesäisin huvipaikkoina jollekin sopivalle paikalle rakennettu suuri monen hengen istuttava keinu. Muistuu mieleen eräs keinujuttu näiltä menneiltä ajoilta.

Latovainion kylässä oli eräässä päivänrinteisessä peltomäessä tuollainen moniaisainen keinu, ja luonnollisesti sieltä kuului nuorten kikatus ja taisi siinä joukossa olla vähän mekastustakin. Jotkut kylän vanhemmista väistä pitivät keinuiloa häiritsevänä, jopa sunnuntaisin synnillisenä ja tekivät siitä kartanoon valituksen. Määrättiin keinuilo lopetettavaksi. Mutta ei tästä kiellosta ollut apua. Nyt määrättiin keinu särettäväksi. Mutta kylänpojat laittoivat keinun uudelleen kuntoon, ja nyt tuli määräys, että poikien oli tultava konttoriin saamaan ojennusta. Sinne meno tapahtui seuraavalla tavalla. Pojat saivat kartanosta riippumattomasta Klemelän perintötalosta lainaksi parihevoset ja heinänkorjuuvankkurit häkkeineen. Näihin he laittoivat istuinlautoja ja lähtivät tuomiolle. Kuski istui kädes-

sään herrainkuskin mallinen pitkäpiiska, ja taisipa mukana olla hanurinsoittajakin. He ajoivat konttorin eteen, ja kun tulon sattui ensin näkemään ruotsinmaalainen 'förvalttari', niin hän huomasi, mihin poikien leikki tähtäsi. Hän oli lähettänyt pojille sanoman, että nämä voivat painua sinne missä oli vielä kuumemmat olot kuin kankipajan sulatusuunin edessä tai sisällä. Konttoriherroilla oli nimittäin metsälle lähtiessään nk. lintuvaunut, joissa oli häkkien päällä istuimet, ja sen mallin hän heti pojilla huomasi. Keinuasiassa tulikin nahkapäätös.

Keinutilaisuuksissa yriteltiin vähän laulellakin. Pikkupiirteenä siitä, millä mallilla eri seuduilla laulettiin kansanlauluja, tulkoon muistiin merkityksi seuraava.

Kun Pohjanmaalla laulettiin lyyrillisen kaunis kansanlaulu »Silloin se ilma lämmin on, kun etelästä tuulee, kyllä se tyttö poijan äänen hiljemmänkin kuulee», niin Jokiläänissä samalla sävelellä laulettiin »Taitaapa tulla ilman vaihle, kun männyn lalva on märkä, tän kylän likkain vieressä tullee ikävä ja nälkä».

Konstiniekkoja odotettiin

Jonkinlaisia huvituksia koetettiin nähtävästi jokiläänilaisille tarjota, koskapa kuntakokouskin kiinnitti niihin huomiota. Tampeeren Uutisissa 24. 2. 93 N:o 50 oli seuraavanlainen kirjoitus:

»Jokioisten uutisia ——— Tämän kuun 13 p. pidettiin täällä kuntakokous, jossa mm. päätettiin ——— Samassa kokouksessa päätettiin myöskin, että jotka antavat huoneensa ulkoa tuleville konstiniekoille ja näyttelijöille saavat maksaa vaivaiskassaan kymmenen markkaa, joka summa tietysti tulee huoneen haltijan saada niiltä kun huonetta sellaiseen tilaisuuteen pyytävät ——— Tämä ruotulaisten poistamisen vuoksi nousseiden vaivaismaksujen johdosta».

Vaivaiskassaan tulot eivät tämän päätöksen avulla paljoakaan kohonneet, sillä ulkoa tulleita konstiniekkoja ei Jokiläänissä muutamaa tapausta lukuunottamatta liikkunut. Eräänä kesänä pystytti ruotsinmaalainen karusellitirehtööri Danielsson laitteensa Minkiön Ingin pihaan, jossa jokiläänilaiset saivat ihmetellä suuren maailman ilovehkeitä ja tirehtöörin hauskannäköisen Elin-tyttären esiintymistemppuja. Ingin laajassa pirtissä sätkytteli nukkepelejänsä kyläläisten iloksi myös eräs ruotsinmaalainen nukketeatterin omistaja.

Eivät liioin kotimaiset näyttelijät tai muut esiintyjät häirinneet seutukunnan rauhaa, lukuunottamatta yhtä kertaa, jolloin sinne ilmestyi eräänä suviehtoona itse Pasi Jääskeläinen partoineen ja lapikkaineen. Hän antoi konsertin uuden kansakoulun tilavassa oppisalissa. Kiitollinen kuulijakunta osasi silloin

jo aploodeerata, kun Pasi veikeästi veteli:

»Paljon on Suomessa syntynyt
noita
suuria patruunoita, vaan harvat on
vanhoiksi eläneet noista tukkijunnareista.»

Pasin käynti oli ikäänkuin jonkinlainen harrastusten vahvistaja olletikin niille, jotka olivat liittyneet hiljakkoin perustettuun sekakuoroon. Kuoro, jota fröökinä Hultin oli suostunut johtamaan, lauleli omaksi ilokseen ja avusti sittemmin perustetun vapaaehtoisen palokunnan juhlia.

Palokunta ja juhannusjuhlat

Palokunta perustettiin vuoden 1894 alusta ja tuli sen ensi vahvuudeksi satakunta miestä. Ensimmäisenä toimenpiteenä oli yhtenäisen virkapuvun hankkiminen. Siihen tarkoitukseen ostettiin Tampereen Pellavatehtaan puolivalkaistua ravenkangasta, josta mekkoja valmisti vaatturimestari Alfred Vienonen. Vyöt tehtiin ruskeasta nahasta ja päähineet tilattiin 'buntmaakari' Lindforssilta Forssasta. Ne olivat tumman sinisestä verasta, Vegamalliset lakit, joiden alareunaa peitti joko punainen, sininen tahi keltainen — eri osastojen mukaan määrätty — nauha. Palokuntalaismallisia kaskia ei voitu varojen puutteessa ajatella heti saatavaksi. Palokunnan muistojulkaisussa mainittiin päähineiksi jonkinlaisia lätsähattuja, mikä erehdyttävä tieto sallittaneen vielä näin myöhäisessäkin vaiheessa oikaista. Minkäänlaista palokalustoa ei alussa liioin ollut, mutta tehtaan kalusto oli käytettävissä. Onneksi ei tulipaloja sattunut. Varojen saamiseksi toimeenpantiin iltamia ja arpajaiset iltahuveineen. Ns. juhlapuheen pitäjän oli ruukinpatruunille ennakolta lyhyesti selostettava puheensa sisältö.

Juhannuksena 1894 oli palokunnan määrä ensi kerran esiintyä suurelle yleisölle. Palokunta oli kyllä harjoitellut, mutta erillisosastoina, joitain sotilasmallisia liikkeitä tehden. Palokunta järjestyi juhannuspäivänä kestikievaritalon läheiselle tielle, joka johti Jerusalemia kohti, rintama päin Betlehemiä. Siitä se lähti, soittokunta edellä, marssimaan päärakennusta kohti, jonka portailla ruukinpatruuna perheineen otti 'paraadin' vastaan. Marssi jatkui sitten maistonkikentälle, missä suoritettiin muutamia joukkoliikkeitä, ja sitten hajaannuttiin muiden juhannusviettäjien joukkoon.

Nykyajan nuorille jokioislaisille — jokiläänilaisiähän ei enää olekaan — pitänee jonkin verran selittää tuota maistonki-sanaa. Se oli juhannuksen viettoon kuuluva tapa, joka nimestä päättäen lie aikoinaan tullut Ruotsista. Konttorirakennuksen ja sen viereisen, samassa linjassa olevan nk. rautamakasiinin sekä kirkkotien väliselle kentälle kartano rakennutti joka juhannukseksi tilavan tanssilavan penkkeineen ja kaidepuineen; kaiteisiin naulattiin tiheästi ju-

Kartanon kentälle pystytettiin tanssilava ja katinliekorenkailla koristettu maistonki.

hannuskoivuja. Soittajien lava täydensi näkymää. Lavan lähelle kohotettiin korkea, köynnöksin koristettu juhannussalko (majstång = vappusalko), joka siis itse asiassa antoi nimenkin koko touhulle. Aattopäivänä kartanon postipoika haki Sokean Juhan* viuluineen Jänhijoelta, osan soitosta suoritti tehtaan ja siis myös palokunnan torviseitsikko.

Tähän tilaisuuteen kokoontui olletikin nuorta väkeä Jokiläänin monista kylistä, jopa Forssasta asti. Tilaisuudella oli eräänlainen kansanjuhlan leima. Tanssi aloitettiin aattoiltana siinä klo 8 maissa ja lopetettiin viimeistään klo 1 yöllä. Sama ohjelma suoritettiin uudelleen juhannuspäivän iltapäivällä. Kauniilla ilmalla järjesti kosthollin* huushollerska tyttöineen tallirakennuksen konttorirakennuslinjan ulkopäädyn sivuun pöydän, jossa kartanon oma väki sai iltapäiväkahvin. Silloin ei vielä ollut tyylikkään tallirakennuksen ulkopuolisena rasituksena paroni Mannerheimin rakennuttamaa maneesirykelmää.

Kostholli oli paikka, jossa konttoriherrat ja muu kartanon perheetön palveluskunta kävivät aterioimassa. Siihen aikaan kerrottiin, että tuo vanhanmallinen punainen puurakennus olisi ollut Humppilassa rukoushuoneena. Ehkä se oli tuotu sieltä sa-

* Sokea Juha elätti itsensä lammasnahkojen pehmittämisellä (nahkapeitturi) ja tekemällä vitsaköysiä.

* (kosthåll = ruokapaikka)

massa rymyssä kuin Willebrand oli kuljettanut sieltä v. 1809 kellomalkasiinin.

Kerrottu juhannusjuhla muodostui kauniin ilman vallitessa hauskaksi ja eloisaksi. Sille antoivat lisäväriä palokuntalaisten uudet virkapuvut ja valkohousuiset reservisotilaat, jotka olivat lomalla Urjalan kasarmista.

Kirjoittajan tietämän mukaan oli nyt kerrottu maistonkijuhla viimeinen sillä paikalla. Palokuntalaiset olivat jo keväällä raivanneet Pruukinhakaan alueen kenttää ja lavaa varten.

Väen käytös juhannusjuhlilla oli siivoa ja säyseää, kuten elämänmeno koko Jokiläänissä. Väkijuomiakin viljeltiin yleensä hyvin vähän, sillä ne olivat kaupungeista vaikeasti saatavissa, ja rahaa liikeni niukasti niiden ostoon.

Sattui näissä vaatimattomissa väkijuoma-asioissa sentään joskus vähäisiä poikkeuksia. Niinpä 1880-luvun puolimaissa heräsi kankipajan miesten kesken sellainen ajatus, että pitäisi saada juhannukseksi raskaan työn jälkeen virkistykseksi vähän miestä väkevämpää. He ryhtyivät toimeen. Siihen aikaan oli voimassa sellainen laki viinan myymisestä ja toimittamisesta, että sitä lähetettiin maaseudulle vain 25 kannun erinä. Miehet muodostivat yhtymän ja tilasivat Turusta Loimaan asemalle tuon määrän. Täältä lähetys tuotiin soutamalla Loimijokea myöten jakopaikalle Pruukinhakaan, jossa se aattona piti kaikessa hiljaisuudessa tasattaman. Ainetta ei tuotu Koivisto (Humppilan) asemalle, vaikka sieltä matka Jokioisille maanteitse oli vain 16 km, vesimatkan ollessa yli parikymmentä km, sillä maantiekuljetuksesta olisi noussut hälyä. Mutta tästä hommasta olivat seppäin jotkut raittiusmieliset 'madamit' saaneet tiedon, ja niinpä yksi heistä oli mennyt konttoriin tekemään ilmiannon. Tästä oli seurauksena, että förvalttari lähetti hakemaan lähellä asuvaa siltavoutia, ja niin molemmat herrat menivät Pruukinhakaan joutuakseen paikalle juuri parhaaseen jakotouhuun. Se oli pajamiehille murheellinen tärskäys, sillä he joutuivat luovuttamaan viinansa ja hakuastiansa takavarikkoon. He olivat astioikseen ottaneet avonaisia kuparisia kannuja, joilla heille vietiin ruokaa työpaikalle. Ruoka-astioiden oli oltava laajasuisia, jotta niistä työn lomassa sopi lusikoida suoraan suuhunsa.

Töiden taas alettua juhannuksen jälkeen nousi madamien kesken kova meteli, kun ruoka-astiat puuttuivat, ja he alkoivat käydä ilmiantajan kimppuun. Tälle tuli hätä käteen ja hän lähti konttoriin hakemaan apua. Seppäinmäen yleisruotsiksi hän oli sanonut: »Kom nu herra jävlana ner särinkana så arja, ökona nistra ed» (nyt herrat pirut alas, akat ovat niin vihaisia, että silmät tulta iskevät).* Ei ole tietoa, mitä herrat vastasivat, mutta tuskinpa he lähtivät Seppäinmäelle. Takavarikoitu viina säi-

* Kom nu herrarna djäklarna ner, käringar äro så arga att ögona gnistra eld.

lytettiin Rautamakasiinissa, mutta kun sitä syyspuolella piti huutokaupattaman, se oli avosuisissa astioissa siksi väljähtänyt, että se jouduttiin kaatamaan maahan. Vaulammin seppä oli kovasti surkutellut, kun »Jumalan viljaa maahan juoksutettiin».

Loimijoki jokioislaisten vesitienä

Kun nyt on oltu jonkinlaisessa Loimijoen tuntumassa, niin saataneen mainita, että se oli aikoinaan jokioislaisille tavallansa eräänlainen yhteydenpitouoma naapuriseudun kanssa, koska se koskensa ansiosta oli ollut lähtökohtana Jokioisten teollisuudelle. Oli aina varma talven vallan murtumisen merkki, kun joki alkoi keväisin tulvia. Koski kuohui vaahtopäisenä, ja vettä oli niin paljon, että se kosken alaosassa ryskytti kankipajan siltaa, jonne kasattiin vanhoja alasimia ja muita raskaita rautaesineitä vastustamaan veden painetta. Pajanlammissa eli koskensuvannossa oli niin paljon vettä, että se jopa peitti Runoilijanluodon.

Lintupajun alaville niituille nousi vesi niin, että ne olivat laajana järvenä. Niitunojissa sepät kalastivat merroillansa. Ravustamassa käytiin aina Perttulan rajoilla asti. Saaliit olivat runsaat ja ravut isoja. Pari eläkeläisseppää oli kerran lähtenyt pitkälläsiimalla kalastamaan ja mitenkä he lienevät Vaulammin sillan kohdalla »manöveeranneet», niin ruuhi kaatui rantakaislikkoon miehineen vehkeineen. Kun he olivat sieltä rämpineet ylös ja tarkastelleet tilannetta, toinen heistä loihe lausumaan: »Kuink' perkel se emm' sen kontin kiin' pan', kun se pull' putos, men' kakssata hyvä kastemato ja halsstop hyvä rommi».

Vaulammin sillan piirissä sattui kuitenkin toisinaan vähän arvokkaampiakin kohtauksia. Kylänsepän Sunellin paja sijaitsi kolmen maantien haarassa, melkein sillankorvassa. Seppä oli huumorintajuinen, leikkisä mies. Pajassaan hän oli alasimellaan takoa kalkutellut kymmeniä vuosia, niin että alasin oli lopulta kulunut käyttökelvottomaksi. Hän ei kuitenkaan halunnut myydä uskollista työkaluaan romuraudaksi, vaan valmisti sille kunniakkaamman kohtalon. Hänen kerrottiin tuottaneen Somerolta Kiiruun viinaprännistä 'kahdesti puhdistettua', vei sen sekä pikarin ja alasimen sillan käsipuulle, johon kutsui Vaulammin isännät, asiakkaansa, piti alasimelle puheen, työnsi sen sitten jokeen ja tarjosi isännille muistoryypyt.

Loimaan sahayhtiö tarvitsi jokiliikennettään varten hinaajan, pienen höyryveneen ja proomuja. Näitä kulkuvehkeitään se vuokrasi jokioislaisille ja Loimaan tehtaalaisille sunnuntairetkiä varten. Jokioislaiset seilasivat Loimaalle ja sikäläiset tehtaalaiset Jokioisille vierailemaan. Perttulaa sivuutettaessa ihailtiin sen vanhaa, 1600-luvulla rakennettua kirkkoa, joka jokitörmällä

omassa arvokkuudessaan kyhjötteli.

Perttulassa vietettiin kesäisin suuria evankeliumijuhlia, jonne jokioislaisetkin vesitietään matkustivat. Juhlapaikalla puhuivat sekä papit että maallikot, ja sivulla juhlapaikalta oli kaikenlaisten tavaroiden kauppaajia, ihan sirppien tekijöitä myöten. Näissä naapurikappeleissa Jokioisilla ja Perttulassa oli jonkin verran erilainen elämäntyyli. Jokioisilla ei pidetty evankeliumijuhlia, mutta sen kansakoulussa kävi toisinaan perttulalaistenkin lapsia oppilaina. Luultavasti Perttula oli viimeinen kunta Hämeen läänissä, jossa ei ollut kansakoulua, sillä sinne se saatiin vasta 1894, ja taasen Jokioinen oli viimeinen kunta, jonka kestikievarissa oli oluttarjoilua. Forssan hotelli oli tietenkin oma lukunsa.

Jokioisten sivukartanot

Tässä kirjoituksessa jo lyhyesti selostettujen talo- ja viljelysmuodostelmien lisäksi kuului Jokioisten kartanoon vielä sivukartanoita — suuria taloja nekin. Kolmessa oli vuokraajat ja kahdessa Ruotsista tulleet pehtorit, nimittäin Lintupajussa ja Nummelassa.

Forssan liepeillä, Tammelan emäseurakuntaan kuuluvana sijaitsi Talsolan kartano, jonka vuokraajana oli Ruotsista tullut A. Wiedersheim-Paul. Hän oli kerrottuna aikana jo ikämies ja kulki kansan kesken Talsolan-Poolen-nimellä. Nimestä päätellen hän lienee ollut saksalaista lähtöä, mitä käsitystä vahvistanee sekin, että Talsolan »pääpytinkin» ulko-oven kamanassa oli suurin kirjaimin painettuna Charlottenburg. Eräs hänen pojistaan oli ruotsiksi ja saksaksi kirjoittanut kirjailija Adolf Paul. V. 1893 ilmestyi hänen teoksensa Herr Ludvigs. Tämän nimen laakse kätkeytyi Jokioisten silloinen, niinikään Ruotsista tullut isännöitsijä Ludvig Berndes. Jokioisten nimenä tuossa teoksessa on Brännvinsaktiebolaget Turku. Kirjailijan isällä ja Berndesillä lie ollut erinäisistä asioista kireät välit, ja näiden kerrottiin aiheuttaneen mainitun teoksen. Siinä tekijä käyttelee asioista puhuessaan melko suurta vapautta, mennen muutamissa kohdin tapausten edellekin, joten kirjan loppuun saattaa hyvällä syyllä merkitä »ei se niin tapahtunut».

Teoksen tuominen Jokilääniin oli Berndesin aikana ankarasti kielletty. Paul tuli myöhemmin huomatuksi näytelmällään Pirun kirkko. Hän kuoli Saksassa.* Jonkinlainen asema vanhalla herra Poolella lienee aikoinaan täällä ollut, sillä kun hänet haudattiin Jokioisille eräänä keväisen lauantain iltapäivällä, suljettiin kartanon laitokset tavallista varhemmin.

Rehtijärven sivukartanon vuokraajana oli reipasotteinen Adolf Procopé, komearyhtinen herra

---

* Esko Aaltonen on kirjoittanut Adolf Paulista Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen vuosikirjassa 1952 (XXI).

kuten sen suvun miehet yleensäkin. Hän oli myös melko kiivasluontoinen, toisinaan liiallisuuksiin asti mm. työväen kohtelussa. Olipa kiivaus kerran saattaa hänet varsin ikävään asemaan. Jokiläänissä oli tapana polttaa helavalkeita helatuorstain aattona (juhannuskokkoa ei siellä päin tunnettu). Eräänä aattoiltana oli joukko Kiipunkylän nuoria miehiä menossa Rehtijärven päärakennuksen lähellä kulkevalla tiellä Hirsimäenkulmalle helavalkeata polttamaan. He olivat mekastaneet vähän kuuluvammin, mistä rouva Procopé oli suuttunut ja yllytti jo vuoteessa olevaa miestänsä 'tyyräämään' poikia. Tämä oli noussut vuoteesta ja siepannut ladatun haulikon seinältä ja ikkunasta laskenut panoksen poikajoukkoon. Panos osui Kiipun Jaakkolan Kallen kylkeen, ja tästä nousi iso meteli. Haettiin paikalle lähellä asunut siltavouti ja Kallelle toimitettiin apua. Välimatka oli kuitenkin ollut niin etäinen, ettei täräyksestä ollut hengenvaaraa. Procopén kerrottiin maksaneen Kallelle 1000 markkaa, joka siihen aikaan oli suuri raha, ja sillä asia oli selvä. Kyllä Jaakkolan Kalle sen tärskäyksen jälkeen vielä monta helavalkearetkeä teki.

Huhtain Marttila kuului Humppilan kappeliin, ja sen vuokraajana oli joviaali, turpeatekoinen tanskalainen Ernst Hagen. Hänestä ei siltavoudilla ollut harmia, sillä hän oli hyväntahtoinen herrasmies, joka tuli lähimmäistensä kanssa hyvin toimeen ja puhui sellaista ruotsia, jota saattoi hyvin ymmärtää.

Mutta sitä vastoin Perttulan kappeliin kuuluvilla Haunion ja Varsanojan kartanoiden vuokraajana ollut Henrik Ahlgrén, hänkin ruotsia käyttelevä herrasmies, antoi silloin tällöin siltavoudille aihetta poiketa alueelle. Rehtijärven ja Haunion vuokraajat lähettivät päivittäin parihevosten vetämän kuorman maitoa kartanon meijeriin. Se kuului heidän kontrahtivelvollisuuksiinsa.

Korkeita virkamiehiä Jokioisilla

Jokioisten kartano on kautta aikojen tainnut olla isoisten ihmisten tuntema ja käyttämä vierailupaikka, koska erästä sen päärakennuksen toisessa kerroksessa sijaitsevaa huonetta kutsuttiin peräti kuninkaankamariksi. Myöhempinäkin aikoina siellä kulki korkeita vieraita.

Syksyllä 1887 oli Suomen kenraalikuvernööri kreivi Feodor Heiden kansliapäällikkönsä, valtioneuvos S. W. Hougbergin kanssa tarkastusmatkalla. He tulivat Turusta junalla Humppilan asemalla, jossa nimismiespiirin virkamiehet olivat heitä vastassa. Kreivin omat vaunut otettiin junasta ja niiden eteen valjastettiin kolme paikkakuntalaisten hevosta, joita hänen venäläinen kuskinsa ohjasi. Jokioisille saavuttua lähtivät korkeat vieraat kartanon vaunuissa tutustumaan yhtiön laitoksiin ja poikkesivat myös kansakouluun. Neiti Hultin laulatti oppilaillaan pari vär-

syä Maamme-laulusta, jota kreivi tarkkaavasti kuunteli. Kreivin seisoessa jättiläismäisten veljesten, kruununvouti K. A. Freyn ja nimismies B. S. Freyn edessä näytti tuo harmahtava lyhyehkö herra hieman joulutontulta. Alustalaisia huvitti, kun vaunujen kuskipukilla liuhupartaisen kuskin rinnalla istui yhtiön mahtava isännöitsijä. Seuraavana päivänä herrat jatkoivat matkaansa Forssaan ja Tammelaan.

Kesällä 1888 Hämeen läänin kuvernööri, eversti T. Costiander kulki niinikään tarkastusmatkalla. Hänkin saapui omilla vaunuillaan kuskineen Somerolta Perttulan kestikievariin, jossa vallesmanni Frey apulaisineen oli vastassa. Täältä matka jatkui Jokioisten kautta Humppilaan ja iltapäivällä takaisin Jokioisten kunnantuvalle. Näissä kolmessa paikassa hän otti kunnan johtomiehet vastaan tarkastaen heidän kirjojansa ja tilejänsä. Kun nämä tapahtuivat kaikki samana päivänä, niin ei tarkastus mahtanut olla vallan perusteellista. Mutta riski ei ollut suuri, tai se oli oikeastaan olematon, sillä noina vaatimattomina aikoina suomalaiset luottamus- ja virkamiehet olivat tuiki rehellistä väkeä. Kuvernööri yöpyi kartanon isännöitsijän luona jatkaakseen seuraavana aamuna Tammelaan.

Kuvernööri Costianderin vastaanottajiin kuului Perttulan kunnan edustajana myös Levänkylän Hossin nuori reipas isäntä. Hän oli sikäläisten tapojen mukaan tullut kesäkuumana päivänä valkeissa aivinahousuissa ja mustassa verkatakissa, kuten siihen aikaan oli tapana pitää tavallisissa esiintymistilaisuuksissa. Mutta kruunun edustajia tämä puku ei tyydyttänyt, ja niinpä vallesmanni Frey määräsi hänet muuttamaan mustat housut. Hossi lähti kiireen vilkkaa parin kilometrin taakse kotiinsa ja kerkisi takaisin vielä ennen kuvernöörin saapumista.

Kuvernööri tuli, keskusteli vastaanottajien kanssa ja huomasi heidän joukossaan siltavouti Nylundin, tervehti häntä ja kysyi, mitenkä hänen vaimonsa ja lapset jaksavat. Se oli senaikaisen korkean virkamiehen ystävällinen ele alaiselleen, jonka perheen perustamispuuhia hän oli aikoinaan läheltä seuraillut. Tässä ei ollut sitä tuntua, että maherra olisi autonajajansa kanssa heittänyt »tittelit pois».

Reppuryssät liikkeellä

Näissä muistelmissa on jouduttu mainitsemaan, että paikalliset viranomaiset joutuivat suorittamaan virkatehtäviä milloin korkeitten hallitusmiesten matkojen, milloin viinan takavarikoinnin yhteydessä. Tällaiset toimenpiteet saattoivat siis olla joko enemmän tai vähemmän miellyttäviä. Mutta toisinaan sattui harmillisiakin tilanteita. Kerrottuna aikakautena oli kulkukauppa lailla kielletty, lukuunottamatta eräitä käsi- ja kotiteollisuustavaroita. Näiden tavaroiden

kulkukauppa julistettiin 1900 vapaaksi, ja tämän oikeuden saivat myös Venäjän kansalaiset, sillä elettiinhän Bobrikovin aikaa. Kuten vanhempien polvien ihmiset muistavat, kulki Suomessa kiellettynä aikana laukkuineen Vienan karjalaisia kangas- ja rihkamakauppiaita, jotka ainakin Lounais-Hämeessä kantoivat kansan antamaa nimeä reppuryssät. Ei täällä edes tiedetty, että he olivat rajan takana eläviä suomensukuisia karjalaisia, koska he osasivat venättä ja olivat uskonnoltaan kreikkalaiskatolisia ja venäläisnimisiäkin. Ruotsia puhuvat käyttivät heistä nimitystä 'arkangeliter'. Osa asukkaista suojeli heitä saaden hyvitykseksi nähtävästi halvalla tavaraa. Tällaisia sanottiin 'ryssienhyysääjiksi'. Jos laukkumiehet joutuivat kruununmiesten ulottuville, niin takavarikoitiin heidän tavaralaukkunsa, ja se oli kova isku. Tavarat myytiin viranomaisten toimesta huutokaupalla.

Kerran liikkuivat piirin silta- ja jahtivoudit Humppilan puolessa, kun heille ilmoitettiin, että eräässä Huhtainkylän torpassa oli koolla joukko laukkumiehiä. Kruununpalvelijain oli lähdettävä tekemään takavarikko, vaikka se ei tuntunut mukavalta. Saalis oli ollut aika suuri, mutta laukkumiehet eivät aikoneet antaa tavaroitaan sovinnolla, vaan yrittivät ottaa ne pois. Voudit uhkasivat ampua, jos väkivaltaa käytetään, mutta karjalaiset vuorostaan katkoivat herrain hevosen valjat, niin että heidän täytyi olla torpassa puoli vuorokautta, kunnes sattui tulemaan naapureita apuun. Torpan väki ei ollut auttanut virkamiehiä.

Kaiketi tämän tapauksen seuraamuksena sattui sitten jälkijuttu. Mainittu siltavouti oli syksyllä jälleen asioissaan Humppilan asemalla. Sieltä lähti samanaikaisesti kotiin päin lastaustoimissa ollut Jokioisten konttoristi. Nämä sopivat, että siltavouti istuu konttoristin kanssa yhtiön kärryillä, jotta matka kuluu nopeammin, ja yhtiön kuski ajelee siltavoudin hevosta heidän jäljissään. Kun herrat ehtoohämärissä ajelivat Huhtainkylän Kankaanpään ahdetta, niin pensaikosta tien vierestä kuului pyssyn paukaus. Vauhtia lisättiin, eikä uutta laukausta kuulunut. Kun aamulla tarkastettiin kärryt, niin yhtiön kärryissä ei ollut mitään merkkiä, mutta siltavoudin kärryjen korin liisteistä olivat haulit repineet pieniä sälöjä. Ajajaan ei ollut sattunut.

Seppäinmäen ja Fabriikinmäen rakennuksia

Kun tämän kirjoituksen alkupuolella lyhyesti kosketeltiin kartanon rakennuksia, niin lienee aihetta nykypolven jokioislaisille selostaa myös niitä rakennuksia, jotka sijaitsivat joen tehtaitten puoleisella rannalla. Kehitys näissä rakennusasioissa on 60—70 vuoden aikana muuttanut ainakin entisen Seppäinmäen seudun kokonaan toisen näköiseksi.

Kun kartanosta oli tultu sillan yli, sijaitsi oikealla kohoavalla kummulla suurehko punainen puuaineiden säilytyshuone, 'torkhuone'. Kummulta jatkuvalla kalliolla seisoi kaksikerroksinen, tiilinen, usean perheen asuinrakennus. Sen alakerrassa Seppäinmäen puoleisessa päässä oli rakennuksen levyinen laaja nikkariverstas, jossa mestari Kavén työskenteli parin apumiehensä kera. Hän asui Palikkalan kylässä ja kävi lauantaisin kotonaan. Viikon muut päivät ja yöt hän asui verstaassa. Siellä myös mylläri D. Rautell opetti kansakoulun poikaoppilaille käsityötä kahden lukukauden ajan, kansakoulussa näet ei ollut varsinaista käsityönopettajaa pojille. Kalliotasanteen alapuolella samassa suunnassa sijaitsi pitkä punainen yksikerroksinen asuinrakennus, joka tunnettiin nimellä Pitkäkatkismus. Tässä 'pytingissä' asui useita perheitä, myös Lundbergin Antunetta, joka hoiteli vanhaa isäänsä ja kissaansa Mossea sekä lehmäänsä Smultraa; tällä lehmällä oli suojana pieni vajantapainen tönö kedon syrjässä. Suviehtoisin Antunetta huuteli joukkoaan kokoon: »pappan, mossen, smultran kom kom! kom hem! kom hem!» — Pitkäkatkismus lienee tulipalossa tuhoutunut.

Metsän reunassa lähellä Pruukinhaan tuntumaa oli uudempi, usean perheen asuma yksikerroksinen puurakennus, jota kutsuttiin Kakolaksi, koska se lie rakennettu samanaikaisesti turkulaisen 'kasvatuslaitoksen'

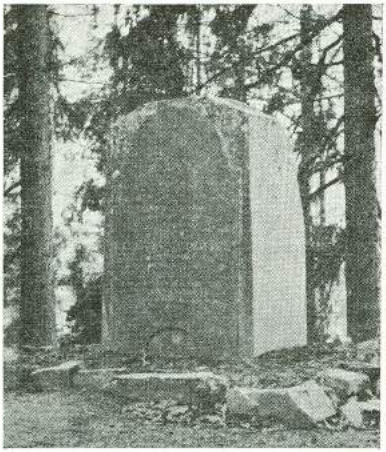

Maaherra E. G. Willebrandin hauta Jokioisten parkissa.

kanssa. Kedon reunassa töyräällä, paja-ahteen yläpuolella sijaitsi vielä vanhanaikainen, punainen, kahden perheen asuntotalo, jossa kauan aikaa asui seppämestari G. Finnbergin iso perhe. Koskenniskalla, myllypaikan yläpuolella, oli myllärin asunto, jonka tilavassa pakarituvassa Rautell niinikään opetti muutaman lukukauden ajan kansakoulupojille käsityötä.

Toiselta puolelta maantietä, 'torkhuoneen' kohdalla, oli kahden perheen asuma vanha puurakennus. Yhtenä asukkaana siellä oli kerrottuna aikana vanha Helanderin musteri. Hänen kerrottiin muistaneen, että kun Willebrandin haudalle vietiin suuri hautakivi, sitä veti kuusi hevosta. Samalla puolella maantietä sijaitsi kaksikerroksinen puinen kestikievarirakennus, josta vieläkin näkyy olevan toinen puoli jäljellä. Sen takana mäessä

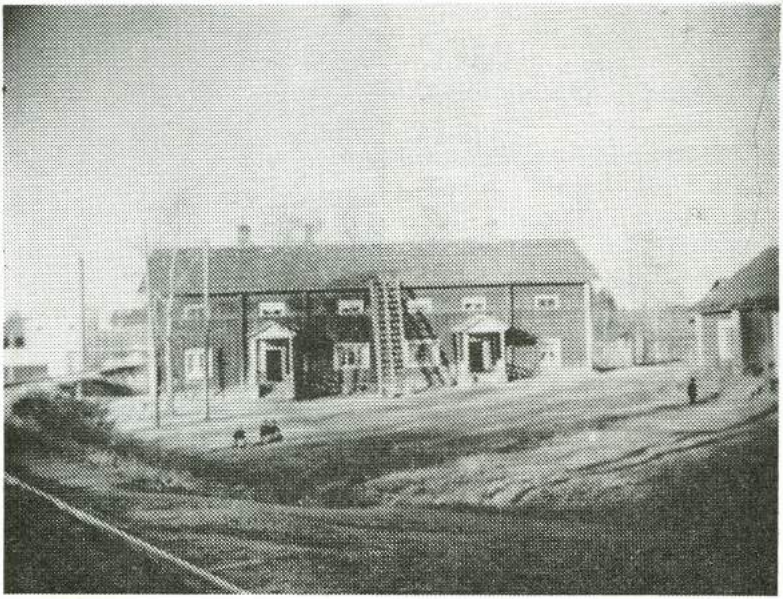

»Jerusalem» ent. verkatehdas, sitten muonamiesten asuntorakennus.

oli pitkä vaaleaksi rapattu yksikerroksinen rakennus. Kestikievarin puoleisessa päässä oli yhdenperheen asunto, jossa asui seppämestari Stålnacke puuhakkaan madaminsa ja kahden pirteän tyttärensä kanssa. Rakennuksen toinen pää oli varastotilana.

Kestikievarirakennuksesta vähän matkan päässä jokitörmällä, puistikossa sijaitsi vanhanaikainen yhden perheen asuma virkailijarakennus Betlehem. Kerrottuna aikana siinä asui tehtaiden johtaja, insinööri Selander, miesten kesken Hitsi. Hän muutti Ruotsiin, eikä hänen jälkeensä pitkään aikaan Jokioisten tehtailla ollutkaan insinööriä. Fabriikinmäen kentän laidassa, jonka rautatie halkoo, sijaitsi puinen kaksikerroksinen mansarsikattoinen rakennus Jerusalem, jonka kerrottiin olleen Jokioisten verkatehtaan kutomona. Saman kentän laidassa vinkkelissä sijaitsi vielä kaksi israelilaisilla nimillä kunnioitettua rakennusta. Toisessa näistä, sahanhoitaja Ekin asunnossa, oli yhteen aikaan lainakirjasto. Näistä rakennuksista maantietä kohti mentäessä sijaitsi metsäherran asunto, sen lähellä vanha kansakoulu ja uusi koulu vastapäätä toisella puolen Forssaan vievää maantietä. Parin sadan metrin päässä kansakoulusta saman maantien syrjässä, muutaman suuren kuusen varjossa, kyhjötti vanhan sotamiehen Matssonin harmaaksi päivettynyt tönö.

Tämän alueen rakennusten

kuvaukseen kuuluu vielä kolmen maantien haaraan rakennettu yhtiön kauppapuoti. Se oli kaksikerroksinen, kellertäväksi rapattu ja iän patinoima puurakennus makasiinirakennelmineen. Tätä ryhmää ympäröi metsän reunustama laajahko peltoaukea. Kaupan edustalla oli 'pihaplaani', jossa Someron ja Loimaan isännät Forssan toripäiville mennessään syöttivät hevosiaan ja myivät tarvitseville rukiitaan ja vähän muitakin tuotteitaan.

Kartanoon vievän maantien molemmin puolin istutettiin koivukujanne 1892. Vielä vuoden 1885 tienoilla oli kauppapuodin risteyksessä kartanoon vievällä tiellä komea punainen portti, samoin Lammin tienhaarassa Hakalan rakennusten kohdalla. Portit taisivat olla paikoillaan vain merkkaamassa kartanon ylhäistä asemaa, sillä ei niillä tienoin silloin enää paimennettavia elukoita kuljeskellut.

Lopuksi 'kummitusjuttu'

Jokioisten kartano ja sen alainen laaja Jokilääni on ollut vuosisatojen aikana monenlaisten tapausten kohteena; nämä ansaitsisivat joutua paremman kuin vain tilapäisen muistelmienkirjoittajan selvitettäviksi. Saanenkin nyt päättää nämä muistelmantapaiset, mutta haluan vielä lopuksi kertoa erään siellä sattuneen 'kummitusjutun'.

Mikonpäivänä 1893 kutsuttiin Saarten Ojalan isännän hautajaisiin opettajatar Mandi Hultin ja kertoja. Illalla lähti surutalon poika meitä kyytimään Jokioisille ja hän otti tallista kärryjen eteen perttulalaisen sukulaisväen hevosen, koska omat olivat jonkun matkan päässä niityllä. Ajettuamme hyvän kilometrin verran kuun valaisemaa avotietä hevonen hyppäsi yht'äkkiä pystyyn, korskui ja alkoi pyörtää ympäri. Kun sitä ei lyömälläkään saatu eteenpäin, niin ei ollut muuta tehtävissä kuin lähteä viemään sitä takaisin, ja me jäimme tielle odottamaan toisen hevosen saapumista. Odotellessamme tuli paikalle surutalosta omalla hevosellaan kiertokoulunopettaja D. Tuominen. Hänkin jäi odottamaan ja arvelimme siinä, että ehkä vieraan paikkakunnan hevonen ei halunnut lähteä eteenpäin oudon ajajan ohjailemana. Kun Ojalan hevonen saapui, niin nousi opettajatar Hultin Tuomisen kärryille, ja me Ojalan nuoren isännän kanssa ajelimme perässä. Saavuttuamme kirkonmäelle, josta Minkiön kirkkotie silloin vielä erkani, lähti Tuominen kotiaan kohti ja Hultin tuli Ojalan kärryille. Kun olimme päässeet kirkonmäen veräjällä kartanon puoleiselle osalle, alkoi Ojalankin hevonen tehdä edeltäjänsä temppuja. Eteenpäin pakotettuna se alkoi työntää kärryjä takaperin maantien viereiseen santakuoppaan. Ojala hyppäsi hevosen suupieliin vääntäen sitä keskitielle, ja kyydittävät hyppäsivät nopeasti kärryiltä alas. Ei ollut muuta tehtävää kuin että Ojala lähti ajelemaan kotiinsa päin, jonne hevonen oli

rauhallisesti juossut, ja me kävelemään kartanoa kohti.

Emme olleet taikauskoisia, mutta kyllä me melko totisia kuitenkin olimme emmekä asiasta paljoa kotiin päin astellessamme puhuneet. Kun seuraavana päivänä selostin eräälle vanhemmanpuoleiselle tuttavalleni tätä pikku seikkailuamme, hän sanoi: »Olisi pitänyt ottaa päitset käteen ja katsoa kuolainrenkaitten lävitse, niin olisitte nähnyt sen, mitä hevosetkin näkivät.» Mene tiedä, olisiko näkynyt ja näkivätkö ne hevoset mitään?

Forssan Lehti 14, 18, 20, 26 ja 28. 1. 1962